

Primăria cu statuia lui Ovidiu

Constanța

Pe urme de pietre și amintiri de oameni

Pentru lumea românească dinainte de războiu, Dobrogea era o slăbiciune. Un fel de predicție atentă atrăgea înspre ea și mai ales înspre capitala ei : Constanța. Erau o mulțime de trăsături în înclinarea aceasta : deodată un interes de noblețe și legitimitate istorică — latinitatea; mai rar, de trecut național mai modest — stăpânirea lui Mircea cel bătrân ; interese politice, comerciale, o manifestare de orgoliu al „ieșirii la mare” ; exotism și un fel de senzație ciudată, violentă și neașteptată în acelaș timp, pentru tot ce aducea în deprinderile și peisagiile sufletești ale muntenilor hotărâți sau ale moldovenilor blajini, burgada aceștia turcească, prelungită romantic pe zări albastre fără încheiere.

În Iulie războiului, când soarta ne părea potrivnică și se credea că Dobrogea va fi ruptă de țară,

protestul câtorva dobrogeni a strâns în jurul său întreaga opinie publică românească. Dobrogenii dospiseră în durerile lor sufletul și adâncimea pământului acesta ; ceilalți apărau numai amintiri în mijlocul cărora se afla mereu Constanța : apărau un oraș alb pe care-l asociau întotdeauna visului lor de vară și un fel de strălucire pânăla care crescuse în patruzeci de ani cea mai temeinică așezare din răsăritul țării.

Astăzi, ochii s'au luat depe tărâmurile acestea. În altă parte, prin vaste aruncări de hotare, sunt și interesele și curiozitățile. Provinciile ce se întorc la trupul cel mare, au pare-se în inima neamului, aceeaș soartă ca și copiii : întotdeauna cel din urmă venit e cel mai drag. Dobrogeanul se vede cu melancolie desprins din alintarea lui deodinioară, constănțeanul mai ales. Afle însă această adâncă

mângâiere : mai puțin în răsfăț, însemnează topit mai adânc. Aibă conștiința că dacă a decăzut din floarea ornamentală, a intrat organic în așezarea de temelie a neamului și că din procesul de înche-gare definitivă și în conștiința tuturor, nimeni nu-l mai poate îndepărta !

Intâmplările par noi cauzele sunt însă mai vechi. Și pe ele voiu căuta să le lă-muresc, de se poate, în toată prospețimea și cu tot smalțul lor, împletind vechiul trecut și prestigiul său, vieții de atunci.

Vreau să re-amintesc prin aceasta, că în Constanța mai ales, cași în întreaga provincie de altfel, în cele patru decenii de pace, nu numai că s'au așezat instituțiile civilizației românești de dincoace de Dunăre, dar că și acolo s'a plămădit de o lume românească o viață românească poate de multe ori cu fire din-tre cele mai alese și cu atât mai alese cu cât aveau de luptat cu greutățile deștele-nirii. Fără ecouri prea mari, e adevărat, au trăit totuș în orașul acesta voințe și entuziasme și mai ales s'au trecut vieții cari au trebuit să strângă în ele puteri felurite și să găsească un echilibru între ele, pentru a da în urmași și o tradiție și mai ales un început de tip provincial, al locului, caracteristic.

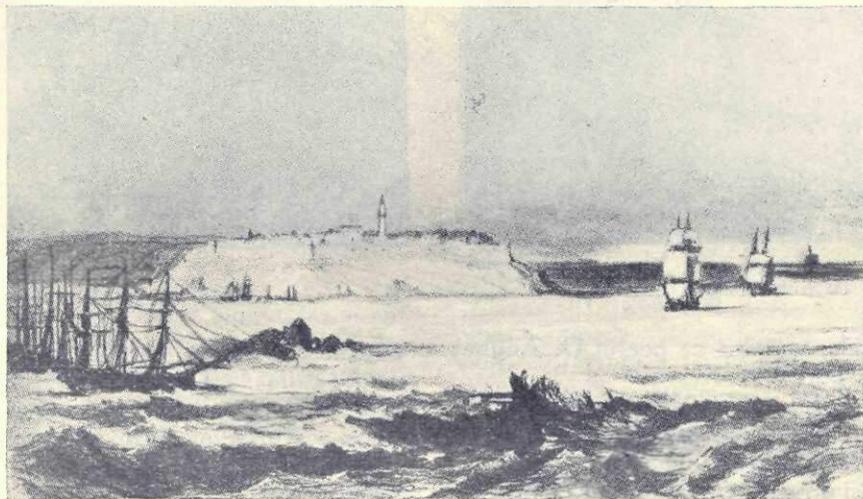
Constanța e o fundă cu aripile inegale, înscrisă mai mult între coastele decât între străzile ei. No-dul central îl alcătuește acea piață Ovidiu ce se

întinde în fața Primăriei. Spre miazăzi, merge peninsula clădită până la mare, la bulevard, din subțioara căruia se taie portul cu toate bazinele lui. Spre miază noapte, orașul își desface unghiul mărginit de străzile Traian și Mircea, și urcă la deal pierzându-se în câmpie, după ce s'a tăiat regulat

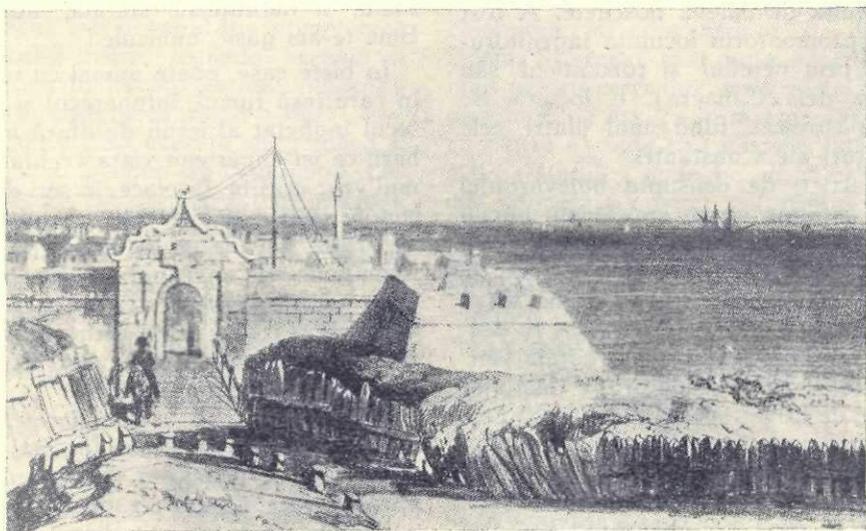
în pătratele dintre străzile perpendiculare unele pe celelalte, alcătuiind orașul cel nou.

Așezarea veche însă e la mare. Aci, și mai ales în golful dinspre sud, unde este și astăzi portul trebuie să fi fost schelele succesivelor așezări, din antichitate și până azi. Peninsula acopere puțin, dar des-

la nord, să se poată urmări pe ape, adăpostul. Și astăzi însă, în lunile de vară, când o briză ușoară se ridică dimineața și cade regulat cu asfințitul soarelui, calmul unduios mai întâi, apoi „plat” cum se numește în limbă marinărească, începe să se întindă din-spre port, de-a lungul bule-vardului, în-spre farul cel vechiu, de sus de lângă ma-rele cerc ma-rinăresc (fos-tul hotel Ca-rol). Farul a-cesta, engle-zesc probabil, cu un modest

Constanța văzută de pe mare (Hector de Béarn)

Din Țările române văzute de artiști francezi (G. Opreșcu)

Orașul Constanța

Desen și litografie de Hector de Béarn din albumul: *Quelques Souvenirs d'une campagne en Turquie*. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor)

basorelief de corabie cu pânzele întinse pe el, astăzi e stins. În locul său, pentru Constanța, în noapte, clipește ochiul din fruntea digului, cu eclatul ritmic și egal, ca o bătaie de inimă. Farul cel vechiu prin umplutura noului bulevard ce a intrat în mare, a rămas pe uscat. E foarte proba-

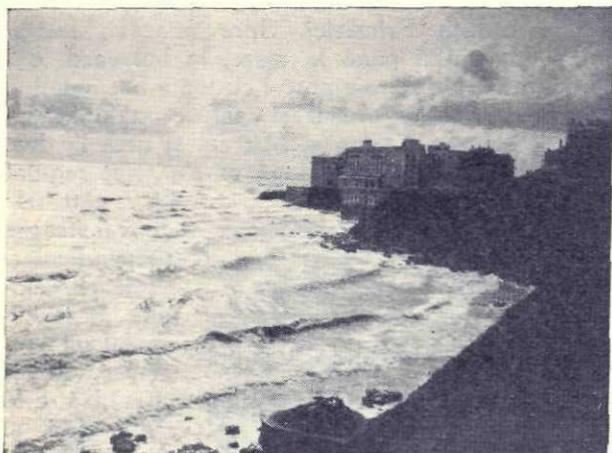

Foto Păunescu

Coasta de Nord (Palace, Carol)

Foto Păunescu

Digul cel mare, pe furtună

bil ca el să fie acela, nemurit de poetul D. Anghel în poezia sa : „In port” :

„Când farul își aprinde lumina subt pleoape”

„Și pare'n întuneric un Crist umblând pe ape”.

La epoca la care Anghel a cunoscut Constanța, a cărei atmosferă și aromă de port oriental a prins-o în poezia de mai sus, farul ardea încă, neexistând nici portul de azi, nici bulevardul, nici farul cel mare...

În jurul farului vechiu, pe această încheietură a bulevardului Elisabeta cu strada Remus Opreanu se află o căsuță scundă, cu fiare la ferestre, singuratecă, împrejmuțată de câteva boschete. A fost fără îndoială, pe promontoriu locuința îngrijitorului. (Reamintește prin netedul și romanticul său ceva din așezarea dela Caliacra). E locuită. Se face bine că se păstrează, fiind unul dintre cele mai frumoase colțuri ale Constanței.

Acest întreg cartier, de deasupra bulevardului înspre mare, bine asfaltat, curat, împrejmuțat numai de hoteluri mari și vile, în serile de toamnă și de iarnă, pustiu de oameni, este acela care dă nota de tristețe și dezolare Constanței. Nicăeri ca aici nu te întâlnește cu impresia ce îți aruncă tristețea în des-nădejdie; strada dansează subt tine, în bătaia vântului și te amețește. Lucrul se datorțește lămpilor electrice; clătinate de crivăț, ele își balansează cerul luminos pe trotuare transformând întreaga stradă într-o punte uriașe de corabie, pe furtună.

Pasărilor de noapte, cu strigățul scurt și răgușit se iau la întrecere cu vântul și chievnesc din turla bisericii bulgare, pe care, lângă o răscruce și-au ales-o ca pe un imens și aerian cuib. La toate acestea adăogați un fel de zumerat permanent al firelor electrice, un fel de zumzet metalic al ferestrelor sau lovitura rară și violentă a unei uși uitată deschisă la vreun balcon și aveți imagina acestui cartier elegant, stins, cu linii precise și poate prea aspre, în luptă cu iernile constănțene.

Și de câte ori pe o noapte ca aceasta traversezi orașul, ținându-te de ziduri, la răscruce, acolo unde

se încera crivățele, îți aduci fără să vrei aminte de Ovidiu exilat la Tomi. E un ritual Ovidiu la Constanța. Dintr'o aplicație puțin didactică și puțin orgolioasă a primilor cărturari și edili români, poetul latin circulă cu o actualitate pe care i-o accentuează anual, iarna. Ovidiu e un patron. Lui i se adresează de către toți condoleanțele, entuziasmele, reproșurile ce s'ar putea face oamenilor și pământului.

Astfel ocupanții bulgari din timpul războiului i-au dărâmat chipul de bronz, după cum excursioniști ardeleni înainte de războiu, entuziaști și amintitori de toate învățăturile școlii latiniste, se urcau pe soclu, îi îmbrățișau statuia, adresându-i-se : — Bine te-am găsit, bunicule !

În biete case, poate numai cu un vag plan latin, în care însă fumul, întunecul și murdăria și cântecul înghețat al iernii de afară impuneau pe barbarii ce își împărțeau viața vechiului Tomi din primul veac creștin, îți place, în seri de acestea triste și sonore să-ți reamintești pe poetul strălucit al epocii de argint din literatura latină, în care mitologia și toate poncifele unei supra încărcări de subțirimi dădeau un stil scilpitor, dar nu cald. Acest estetizant libertin era foarte puțin făcut pentru neașteptata sa funcțiune patronală și-a unui sentiment și a unei teorii de continuitate latină.

Intâmplarea însă și entuziasmele au vroit în alt fel. Cred că legăturile se fac mai mult cu nenorocirile omului, pedeapsa cetățeanului exilat de împărat și bocetul cronicarului, iar nu cu opera însăși a poetului, care ca atitudine și manieră e în altă lume și în altă tonalitate. Oricum, prestigiul acesta al unei suferințe omenești și al unei aspre legi romane, ce a încheiat cu un surghiun la Tomi capitolul unei cronici mondene de la Roma în anul 8 d. C. se asociază numelui lui Ovidiu. Și la Constanța, într'o formă mai vagă ce e drept și mai romantică, adusă de dincoace de Dunăre, în epoca romantismului nostru politic și literar, trăește și acum.

În această parte a orașului, pe peninsula, marea este prezentă pretutindeni. Aci este cetatea de

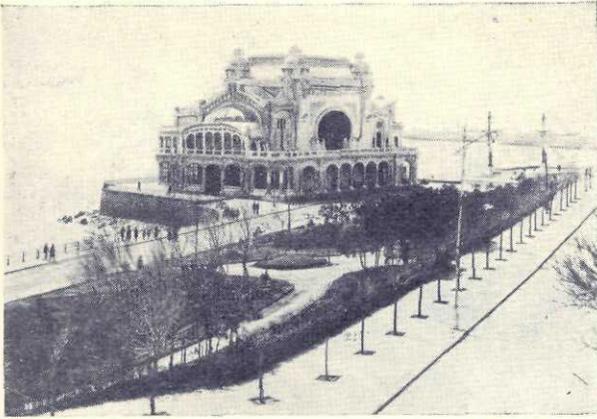

Foto Păunescu

Cazinoul din Constanța

Foto Păunescu

Mamaia

stânci cu malurile sigure, în inima căreia zac și astăzi dărâmate, temelii pentru Constanța cea nouă, vechile așezări.

Comptuarul comercial al Ionienilor întreprinzători, fantaziști, călători și artiști aci s'a năruit. Când Tomi a răsărit în al 7-lea veac a. C. din neastâmpărul și interesul Miletului din Asia Mică, întocmai ca și Callatis-ul din sud (Mangalia) și Histria din nord (de care rămâne pentru totdeauna legat numele arheologului român Vasile Pârvan) pe malurile Constanței de azi pluteau blesteme, pe care aveau să le limpezească legendele grecești. Medeea Argonauților în povestea Lânii de aur, pe stâncile acestea își va fi sfâșiat sufletul și copiii. Și însuș Ovidiu s'a complăcut într'o explicație etimologică pentru Tomi, cu ochii înspre legenda aceasta a tăerii copiilor Medeei în bucăți, făcând punte cu verbul grecesc τέμνω care însemnează a tăia.

Fie că-i vine numele dela această săngeroasă și legendară acțiune, fie că-i vine de la fericitul Tomos întemeietor, răsărit între ciorchini pe monede roase din vechea cetate, Tomi, colonie grecească a ajuns la un moment dat să joace un rol foarte important pe acest colț de mare.

Intrată, în veacul întâi a. C. în stăpânire romană provincia, cetatea își mai păstrează oarecare independență grație puternicilor sale întărituri încheiate cu turnuri de apărare, după cum era obiceiul. „Turnul Măcelarilor”, din zidul cetății, a fost descoperit la întretărirea Bulevardului Ferdinand cu strada Scarlat Vârnăv, tot de către Pârvan. Turnul are formă rotundă, e ridicat, fără îndoială de o corporație, aceea a măcelarilor, după un sistem foarte cunoscut și în apus, și care s'a prelungit până în Evul Mediu și anume: contribuția apărării sau augmentării cetății în edificii publice sau religioase de către diferite bresle de meseriași — acele ghilde din istoria organizării apusene, de pildă. O piatră din turn poartă pe ea inscripția doveditoare:

ΜΑΚΕΛΑΡΙΑΙ
 ΗΕΛΑΤΟΥ
 ΚΑ

Dar o alianță nu a întârziat a se lega între toate coloniile grecești de pe coasta apuseană a Mării Negre. În fruntea acestei alianțe, Tomi și-a luat locul și prin importanța și prin puterea ei. Tomi devine un fel de capitală după cum se dovedește din vechi tăeturi în piatră: ΤΟΜΙΤΩΝ Η ΜΗΤΡΟ-ΠΟΛΙΣ.

Prin drumuri lungi duse de corăbii cu mărfuri și legături felurite, Tomi se leagă și de lumea grecească la început și de cea romană păgână și romană creștină mai târziu. Influențele, artele și modelele chiar ajung aci cu întârziere, dar ajung. Negustorii aceștia îndepărtați, tomitanii, luptând din greu cu asprile climatului și cu barbarii, când se chiaburesc își aduc aminte fie de Milet fie de Roma. Și atunci, mai puțin pentru locuințe și mai mult pentru morminte, simt un fel de nevoie de împodobire, de lux, ca în metropolă. Și corăbiile late, cu pânze ascuțite sau pătrate, latine, aduc comenzi de statui și podoabe, după modelele cele mari, mai întotdeauna, copii. Cu încetul meșterii localnici ajung și ei să imite, dar fără niciun adaos de fantazie sau creație. În acest fel Tomi strânge mărturii de artă și date de artă, ca demnă cetate de curagioși parveniți, fără cultură organică. Toate marile mișcări din apus se răsfrâng până aci: culturile drept credincioase ale începuturilor, cetățenești, ale strălucirii romane mai ales, asiatice, ale decadenței. Mai târziu, în frunzișul de piatră al capitulurilor, apare crucea aplicată, svârlită, nelegată organic, semnul creștinismului, și mai stângaciu încă adăogită în elemente de artă păgână, decât Mielul și Cristos sub formă de zeitate Olimpiană, pe bolțile catacombelor de la Roma! Pe urmele acesteia ale cetății creștinzate apare numele de Constantiana al cetății, ca înlocuitor al vechiului Tomi. Din această Constantiana creștină a antichității, stăpânirea turcească a făcut Küstendje, iar revenirea noastră pe aceste tărâmuri: Constanța.

Bizanțul a căutat să țină în stăpânire provincia aceasta însemnând însă mult mai puțin decât în antichitate coastele, având punte directă de pământ

Foto Paunescu

Lotcă de pescari

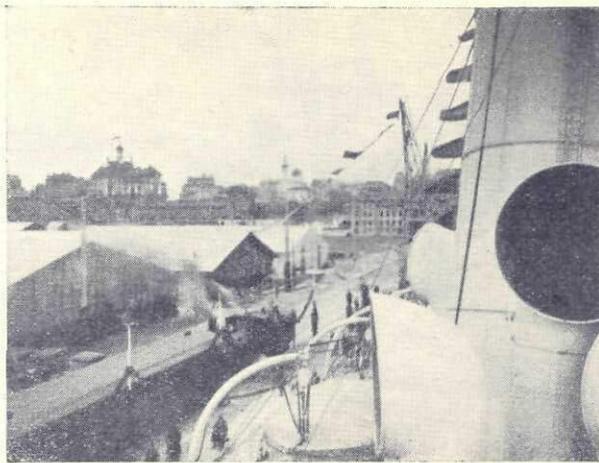

Foto Paunescu

Portul văzut de pe «Regele Carol»

prin Dobrogea de sud. Ducatele îndepărtate așezate în această provincie își aveau scaune în alte cetăți, înspre părțile Silistrei, de pildă. Subt barbari, Constantiana se stinge și apare foarte târziu ca o umilă burgadă turcească. Cam ceceace trebuie să fi fost de mult, subt turci și cum am găsit noi Constanța acum cincizeci și trei de ani, ne înfățișează acea stampă de artist francez — Béarn — după care astăzi nu mai găsim asemănare decât cu orașele Bulgariei, departe înspre sud, cu Mesemvria, de pildă. Aceasta ca smalț turcesc. Natura Constanței e însă mult mai săracă. Acolo unde se sfârșește dintele de stâncă al peninsulei, se prelungesc și spre nord și spre sud malurile roșietece de clisă, lunecătoare și sterpe. Nimic din vegetația obișnuită nu crește pe aci. Numai doi copaci luptă cu vânturile și uscăciunea pământului : salcâmul și oțetarul. Și cunosc mai mult de o trudă și o îngrijire care n'a isbutit decât cu greu să înflorească trandafirii...

Din bulevard și în golful din sud, tăiat, drenat, limpezit, se întinde portul, cu toate așezările lui industriale pe coastă : silozuri, rezervoare de petrol, până departe înspre vii. Pe lângă dana silozurilor se crede a se fi întins în antichitate vechea schelă a cetății Tomi.

Portul turcesc, un dig de lemn cu un felinar mai mult de cât un far, cum păstrează și astăzi Balculul, era pe locul unde se află Serviciul Portului, în față, de cum cobori din oraș. Portul „mărit și apărat de valurile mării”, după cum scrie pe farul din larg, este opera domniei regelui Carol I, care a reinviat cu râvnă și înțelepciune întreaga provincie. Din acest port, visul Regelui a fost să întindă linia Serviciului Maritim Român, sborul „pasărilor albe” după cum li se spune în Bosfor vaselor noastre din cauza culorii lor, până în Indii.

Fără îndoială, portul Constanța, astăzi, este cel mai important pe coasta Mării Negre între Odessa și Istanbul. Un port mare însă nu este. Alăturat de Marsilia, Genova — care în veacurile trecute a imitat exemplul Ioniienilor din antichitate și a în-

ființat aci multe comptuare de comerț — și chiar Pireul, pentru a nu pomeni decât de porturi de sud, pare uitat și sigurat.

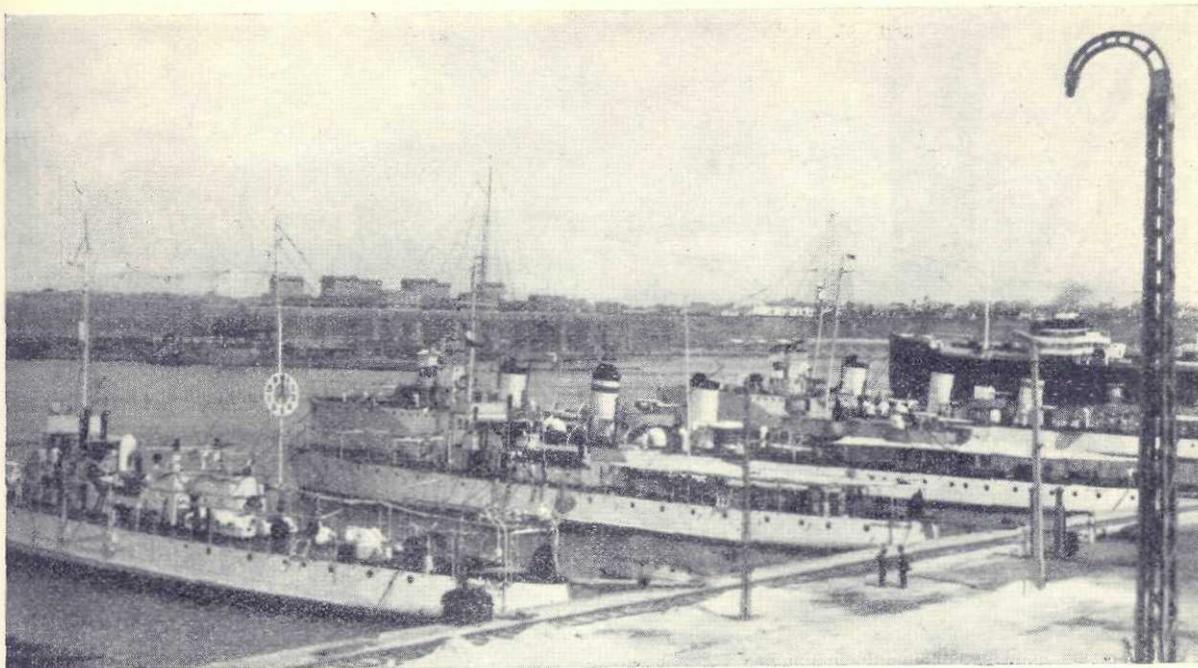
Pentru cine a asistat în câțiva zeci de ani la transformarea portului turcesc de odinioară în portul modern de astăzi, în primul rând se remarcă o lipsă și anume : aceea a caicurilor cu pânze, de cabotaj, de odinioară. Sunt mai bine de cincisprezece ani de când vasele acestea tăcute, cu un tonaj modest au fugit înspre sud. Mangalia rareroi le mai oprește. Mai des Burgasul și Mesemvria. Multe putrezesc în Cornul de aur. E o întreagă marină de căpitani și armatori improvizați care dispare odată cu retragerea turcilor de pe aceste coaste. Și versul lui Anghel :

„Un steag turcesc inscrie pe cer o semilună”

care ca și stampele franțuzești de pe la începutul veacului trecut, fie în fața Brăilei fie în fața Constanței, a încercat să prindă corabia Levantului, tinde să devie chihlimbarul în care doarme o viață ce a apus.

Și totuși Constanța și prin instalațiile sale și sufletește vorbind, e un port complet. În puterea lui au crescut generații întregi românești, singurii oameni pierduți prin țară, cu adevărata înțelegere a mării și mai ales a portului. Pe constănțenii de atunci, copii, astăzi bărbați, creșcuți odată cu portul lor, îi distingii ușor, ori unde i-ai întâlni, după emotivitatea bruscă ce îi cuprinde când le pomeniști de cele câteva hectare de apă liniștită.

Unii oameni deslușesc ideile și asocierile lor, din efortul subconștientului de unde le pescuesc, prin umbre mari și un fel de răcoare : aceia sunt oamenii de la munte ; alții prin pâcla deasă și înecăcioasă de praf și arșiță uscată : aceștia sunt cei de la câmp ; și în sfârșit cei din urmă printr'un fel de sărituri elastice ale sufletului pe un luciu instabil — portul. Aceștia sunt cei de la mare. Recomand, pentru cine vrea să înțeleagă portul, la Constanța, permitirul portului și duminicile cheiurilor. Sunt lu-

Cheiul cu contratorpiloare și canoniere

cruri pe care le știe orice barcaș și orice licean și astăzi.

Cimitirul portului este un loc mai îndepărtat, între silozuri și bazinul de petrol, cu apa stătută, neadâncă și cu ceva terenuri vagi, ierburite, prin care se încrucișează vechi linii, cu șinele mâncate de rugină. Aci zac pe o coastă, rănite de moarte, foste vase de odinioară: remorchere, yachturi, bărci. Primăvara e liniște și soare călduț. Se poate citi foarte bine. Imi reamintesc de un remorcher vechiu, cu sbaturi „Sulina”, care, ruginit, abia mai plutea, cu „bandă în tribord” și pe care îl transformasem, câțiva din generația mea, în salon de lectură. Paginile parcurse în cadrul acesta, căpătau o prospețime și o adâncime, o viață, cu care nu m'am răintâlnit niciodată.

Iar duminicile portului au un farmec unic: omul dispăre. Materialul liber, transformat sau nu, trăește. Trăește hambarul cu răsuflarea sa călduță și usturătoare de grâu; trăește praful fin și gras al cărbunelui, trăește fierul încovoiat din tablele pântecelor greoaie de vase, mângâiate de apa verde. Murdăria lumii și grelele mireseme încremesc și constant curate și cristaline, nu apar decât în înserare, luminile farurilor cu eclaturi sau ale farurilor fixe. Și în amurg descifrezi cu greu pe dane, scrise cu păcură, nume ciudate: „Adria”, „Amarillys”, „Satornia”... Sunt cărți de vizită, pe piatră, lăsate de vase mari și negre, scrise noaptea între două pipe și un cântec, de mâna unui marinar strecurat între cheiu și copastie, purtată de cine știe ce gând...

Farmecul primului nostru port la mare a atras spre el din lumea sensibilității românești, pe scrii-

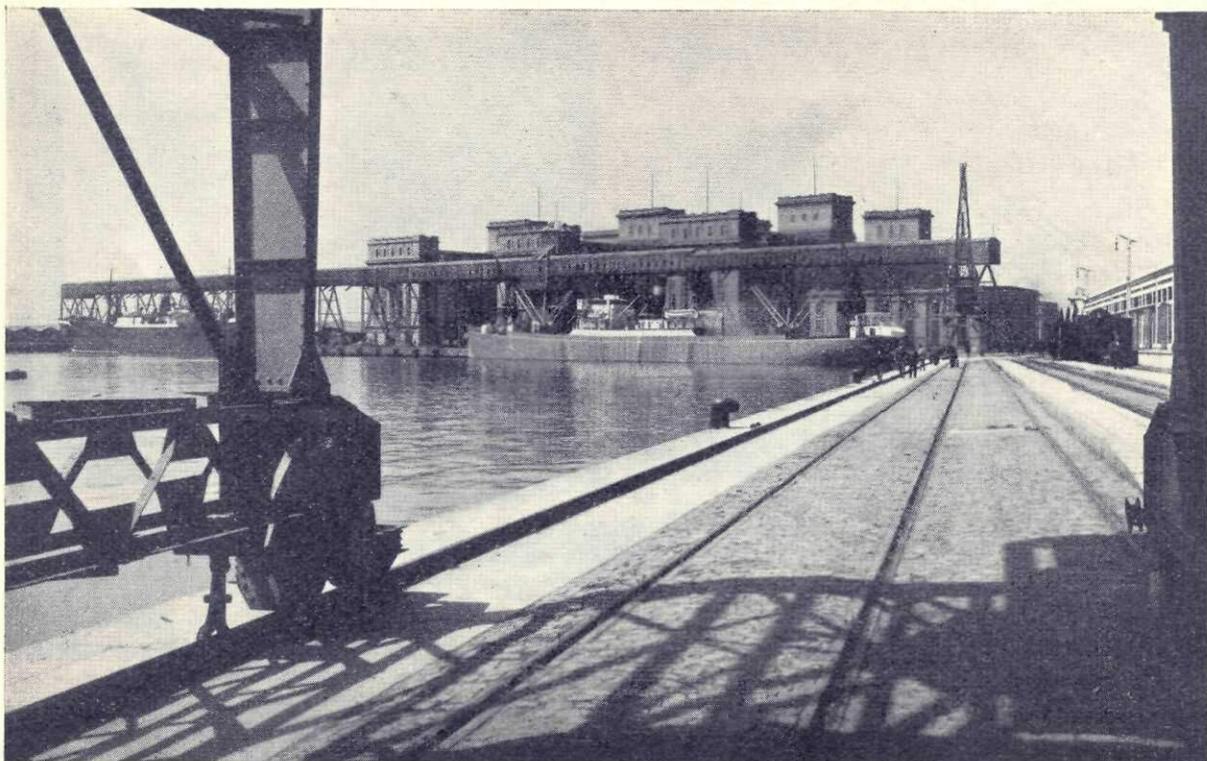
tori. Doi dintre ei, înainte de războiu, ceea ce era lucru foarte rar, au și fraternizat cu apele făcându-se proprietari de nave: Alex. Davila împânzea rada cu cooter-ul său „Vlaicu Vodă”, iar George Diamandy, mai avut, se dăruise cu o fregată ușoară din Alexandria Egiptului, vas botezat „Spargă val” cu care își îngăduia călătorii mai lungi. Cred că scriitorii au fost primii yachtmeni români!

În literatura definitiv întocmită, marea și lumea ei, cu loc de inspirație în Constanța a fost adusă și de Jean Bart, dar mai puțin, autorul fiind el însuși ofițer de marină și culegându-și impresiile de pe o rază mai largă, — dar mai ales de scriitorii Ion Minulescu și D. Anghel.

În anii 1906—907 Statul român își găzduia poezii cum putea. Minulescu și Anghel au fost numiți funcționari la Constanța. În opera lui Minulescu, Constanța rămâne ca motiv de inspirație de la acea dată, fără a putea însă fi individualizată, din cauza formei impersonale a poetului. Anghel dinpotrivă evoluează apropiindu-se de amănunte culese și păstrate, subțiate firește de expresia artistică din viața sa de doi ani din acest oraș.

Anghel care trăise în Franța, luase contact cu marea și prin literatură și direct prin călătorii pe coastele franceze. Astfel din grupul său de poezii marine, el duce în câteva, indistincte, impresiile mării. Două sunt însă acelea din care Constanța se poate întrevădea: prima este bucată intitulată „In port” — o descriere lesne de recunoscut a portului românesc:

*„In scăpărări de geamuri și-alături lucitoare”
„Duc trenurile-aiurea prisosul țării noastre”*

In port — Vedere spre silozuri

Fotopress

Și o alta, „Reverie”, mai puțin precisă din acest punct de vedere, totuși cuprinzând impresii transpuse de aci :

„Cântai un cântec straniu din țările de nord”
 „O melodie blândă și limpede ca gheața ;”
 „Și eu visam pe gânduri ce dulce-ar fi viața”
 „Să am cu tine-o casă pe-o margine de fiord”.

În anul 1906 Anghel petrecuse, una din acele înspăimântătoare ierni constănțene, cu portul înghețat și marea abia respirând pe sub sloiuri. Vaporul „Regele Carol” luptase eroic cu valuri năprasnice și venise tot acoperit de gheață. Visul poetului se îmbrăca în aceste peisajii polare ale Constanței și plămădea deasupra Stambulului înflorit această simfonie de gheață, care are ca motiv de inspirație tot iarna dobrogeană ce-l făcuse cu mii de ani înainte pe Ovidiu să noteze, cu amănunt de cronică în versuri, că barbarii la Tomi, iar nu beau vinul, ci-l sfărâmă și-l mănâncă...

Firește că la data când scriau Anghel și Minulescu pe marginea Mării Negre, nu se putea cere micii burghezii românești să-i recunoască. Lucrul nu se întâmplase nici la București. Totuși în jurul lor, atunci și mai târziu au existat la Constanța dacă nu mișcări, cel puțin manifestări individuale de artă și cultură. Dintre localnici trebuie reamintit în primul rând Ioan Adam. Profesor la gimnaziu pe vremea aceea, Adam era un scriitor de inspirație

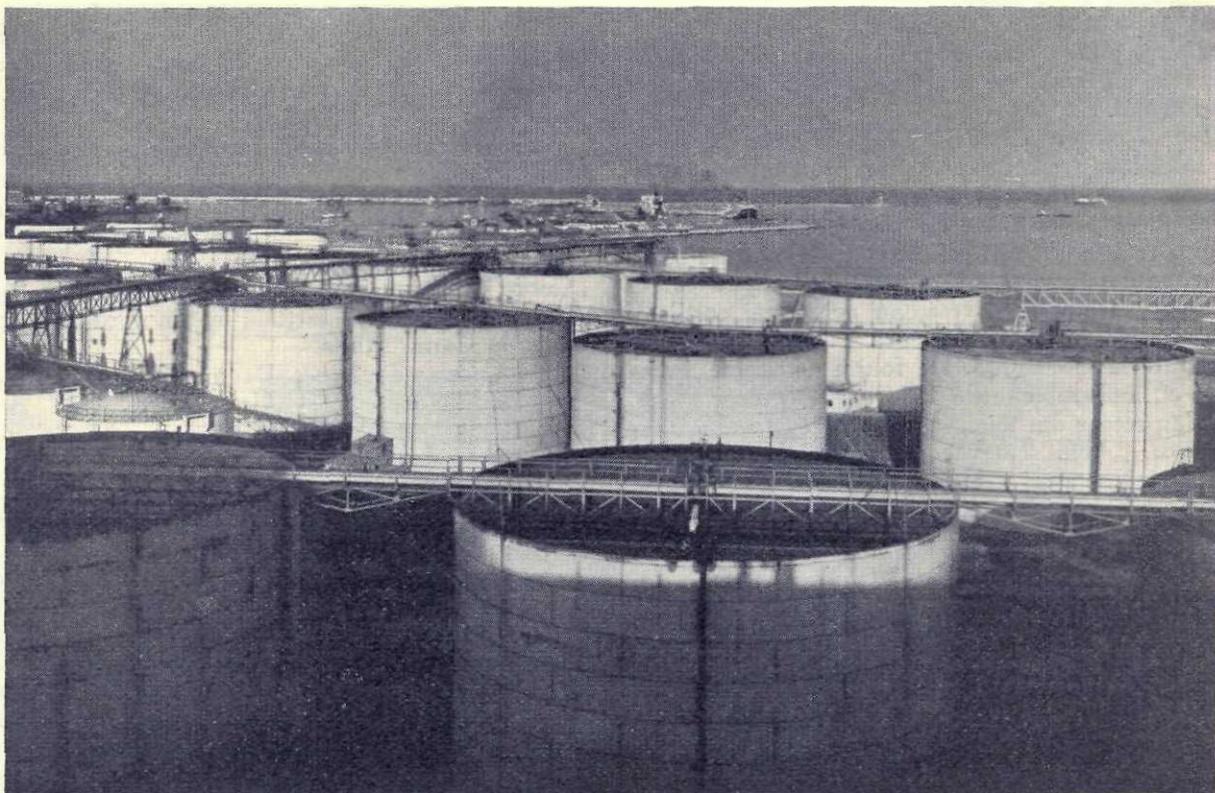
modestă, lăsând în urma lui un roman „Sybaris”, un volum de nuvele „Aripi tăiate” și o „Constanța pitorească” — ghid mai mult sau mai puțin sensibilizat al unui oraș de mult întrecut de dezvoltarea de azi.

Astfel Adam vorbește de movila Avratük-Tepe, și de privesătea de pe culmea ei, din marginea orașului. (Avratük-Tepe se afla până acum zece, doisprezece ani, lângă vechiul Spital, în fața grădinii publice, pe strada Carol). Astăzi locul este nivelat și clădit.

Adam vorbește de morile de vânt cu paleta ca o elice de pânză, cari într'adevăr împodobeau clienele mobilei Avratük-Tepe dând și pitoresc și o notă specială a Dobrogei. Toate acestea azi au dispărut. Moara de vânt ca și cămila care sub turci, și puțin și subt stăpânirea românească, aducea bucatele la obor, azi nu mai sunt. Morile s'au refugiat, câteva, tot mai rare înspre Mangalia. Ele au jucat un rol important și în economia și în romantica dobrogeană. Într'o moară de vânt a fost ucis de poteră Deli-Ali, faimosul bandit de odinioară. Și toată lumea se interesa și comenta...

Alături de Adam și făcând parte din același corp profesoral a trăit la Constanța și pictorul D. Hârlescu. Cu studii germane — învățase la München — Hârlescu se căsnea să descifreze o lumină cu care se întâlnea pentru prima oară.

Erau artiști izolați, neluați în seamă, de lumea românească ce se consolida. Lor li s'a adaos în curând o figură ciudată, adevărat boem romantic, aducă-

Portul văzut dela rezervoarele de petrol

Fotopress

tor de alarmă și neliniști pentru lumea serioasă românească, un anume Jeanjaquet, elvețian de origine, scriitor romantic și profesor de limba franceză. Purta plete, o căciuliță de lutru decolorat pe vârful capului, o pelerină mare, neagră, fuma țigări lungi „Virginia” și umbla numai cu Hârlescu sau singur pe malul mării.

Cu surprindere și înduioșare am descoperit, nu de mult, în sala bibliotecii comunale din Brăila un mare portret al său, în ulei, pictat de Hârlescu și dăruit de generozitatea d-lui A. Simu. Jeanjaquet a învățat și influențat o generație întreagă. Ca orice romantic, avea gustul mormintelor și al trecutului. Avea o retorică fantezistă și pitorească. Sub mâna lui, Constanțele se amestecau și rețineai o Constanță de vis, făurită de el. El ne-a învățat ca descoperirea unui mormânt vechiu să ia proporțiile unui eveniment, și ne-a deprins fețele mării. În legătură cu macabrul său pe care îl hrănea din plin Constanța cu sarcofagiile ei deschise, îmi reamintesc un leit motiv al conversației sale. „Un mort este un domn care crede că ocupația cea mai serioasă în viață este să dormi”. A murit aici și mormântul său este pierdut undeva prin cimitirele cu semne puține ale ținuturilor acestea.

Din numeroasele nume cari au trecut prin Constanța în anii aceștia de consolidare românească, unele au răsit departe, legate fiind, e adevărat, de alte gândiri și alte neamuri. Astfel doctorul Ra-

kowski, agitatorul comunist și ambasadorul Sovietelor la Paris acum câțiva ani, era de fel din Dobrogea și în Constanța s'a bucurat vreme îndelungată de multe relații bune, înainte de războiu.

La colonizarea provinciei și alcătuirea orașului, au alergat energii din toate părțile țării. În majoritate numele care au însemnat ceva, au fost de moldoveni. Ei aduceau odată cu râvna progresului local, ceva din catifelatul lașilor și din tradiția culturală a provinciei lor, lăsând în urmă, odată cu activitatea cetățenească și acel aer de cultural firesc minor e adevărat, dar real.

Astfel alături de moldoveanul Adam, a fost Ion Bănescu, profesor și el, edil de seamă mai în urmă, creatorul cartierului românesc și strămutătorul instalațiilor de băi dela sud, dela Vii, la nord, pe actuala plajă a Mamaei. Era un om scund, vioi, agitat chiar, care amesteca la orice ceas din zi și din noapte cu aceiaș preocupare politică, cine știe ce râvnă înaltă culturală sau diletantism literar. Din lumea aceea veche a unei Constanțe așezate după primul dregător român care a fost Remus Oprescu, alături de nume astăzi dispărute ca : Scarlat Vărnăv, Quintescu, Koiciu, Holban, Sântu, doctorul N. M. Sadoveanu, Cristea Georgescu, singur Ion N. Roman mai amintește strădania celui început de vreme...

Peste Constanța acestei lumi, oraș ce sfârșea spre miazăzi la gară, pe șoseaua Viilor, iar spre

apus și mieznoapte la movila Avratük-Tepe și Cazărmi, plutea încă un cer oriental cu văluri de taină în el, întins de turcii cei repede împrieteniți cu românii.

Fie în curtea geamiei Carol din josul orașului, fie la Sultan Azis, fie la Azizie, românul era întotdeauna bine primit, și puțin să fi dorit să intre în prietenia hoșei și lucrul era dintre cele mai ușoare. Nici o rezistență, nici un orgoliu național nu se opunea din partea turcilor, îndelung stăpânitori ai orașului, la stabilirea relațiilor celor mai cordiale.

Orientul, ceea ce însemnează Turcia, a murit pe nesimțite la Constanța. De foarte de vreme, haremele cu mușarabieburile lor s'au retras din inima orașelor. Abia câteva fântâni și câteva cântece în amurg, pe moschei, aminteau trecutul din care primii coloniști români au mai prins încă tot pitorescul.

Amintesc astfel, din însemnările unui vechiu constănțean, o lecție în aer liber la o școală musulmană. Stăteau pe jos cei douzeci treizeci de elevi — prin care erau amestecați și creștini și evrei (suntem abia câțiva ani după ocupația românească) și învățau carte, în curtea unei geamii la umbra unor salcâmi. Deocamdată se descifra alfabetul.

În vechea scriere turcească litera a, ce se numea *elef*, deriva din ea vocalele deschise e și i după un punct care, după felul cum era așezat față de a dădea aceștia valori deosebite.

Astfel a cu punctul deasupra, dădea i, iar a cu punctul de desubt, dădea e.

Pentru a face pe copii să prinză lucrul acesta, profesorul imaginase două versete care sunau cam astfel :

„Elef estunde bir nohta i” și

„Elef altinda bir nohta e”

ceea ce însemna : un punct deasupra lui a dă i și un punct dedesubtul lui a dă e. Copii erau obligați să cânte toți în cor și când spuneau „nohta i”, trebuiau să sară drept în sus, cu hoșe cu tot și să arate cu degetul spre cer, pentru a ține minte că acolo se pune punctul. La al doilea vers, trebuiau să se lase cu toți al pământ și să bată cu pumnul în țărână, pentru a însemna precis că și acolo se pune punctul.

Și astfel cu această lentă și amuzantă pedagogie turcească, în câțiva ani, cu silință, se învăța alfabetul acela care dădea pe acte și pe pietre broderia scriiturii sigure și aerate.

Constănțenii i-au iubit întotdeauna pe turci și au avut întotdeauna o romantică specială a orientului, la care au contribuit într-o însemnată măsură și „pasagerele” Serviciului nostru Maritim. Serviciul acesta a început cu două vase „Meteor” și „Cobra” care au sfârșit tragic. Dacă nu mă înșel „Meteor” a eșuat pe furtună mai la nord de Constanța, la Capul Midia.

După aceste două încercări a venit seria întreagă de „păsări albe” dela „Principesa Maria” până la „Dacia”.

Drumurile lor săptămânale în Orient, peripecțiile, furtunile, erau urmărute de constănțeni cu aceeași pasiune cu care cailor favoriți sunt urmăriti la curse. Între vapoarele acestea și populație s'a creiat o legătură sufletească pe care și astăzi unii o regășesc intactă în amintirile lor.

Cu vapoarele albe, aproape întotdeauna conduse la plecare de societăți numeroase și câteodată chiar primite, se prelungeau dorurile, se întesneau evadările sufletești spre alte zări de mare mai blânde decât ale Constanței. Prin sentimentul acesta, Constanța în viața ei și-a împletit firul deosebit de restul țării : lipsa de obstacol înspre lumea larg deschisă, a dat cetățenilor de aci și o mândrie și o ușurință, cari lăsau în toate reuniunile mai alese, un vag parfum de colonie, obișnuită cu toate legăturile pământului.

Aceasta e și cauza, poate, a popularității celor doi englezi celebri la Constanța : comandantul staționarului „Cocatrice” și doctorul Irwin Bolton, irlandez.

„Cocatrice” era mai mult un yacht, ascuțit, elegant, abia armat, destinat apelor Bosforului imperial, dar care, din cauza legăturilor comandantului său, se abătea adese ori prin portul Constanța. Acest comandant, un marinier încercat și îndelung purtat prin mările ecuatoriale, era un diletant ager și pasionat al culturii. Culesese amănunte etnografice și folkloristice de la multe triburi sălbatece și

Geamia Carol I

seara, pe puntea albă a staționarului, nu odată l-am auzit făcând elogiul libertății absolute, al naturii și procesul civilizației. Era un fel de Rousseau al apelor, mare băutor de whisky și cântăreț, acompaniindu-se cu instrumente barbare aduse de el, instrumente numai cu o coardă și fără cutie de rezonanță. E primul om care cu mult în urmă, în nopțile de sticlă din rada Constanței mi-a obișnuit urechea cu cântecele monotone și trise, ale sălbaticilor, cântece ce zac astăzi mai mult sau mai puțin învăluite, organizate în fundul oricărui jazz.

Doctorul Bolton îi era prieten, dar mai mult era al pământului nostru.

De cum venea vara grea, apăsătoare a Constanței, arbora o pălărie colonială, și îl întâlnea pretutindeni, la răscruci de drumuri, prin oraș. L-am văzut adeseori pe malul de lângă biserica Armească — tristă clădire de lemn cenușiu ce a rămas la fel și astăzi, acolo unde marea roade un golf, spre nord până în inima orașului — dând ajutoare tătarilor harabagii ce lucrau cu căruțele lor la umplerea malurilor, cu pământ adus de aiurea. Astăzi, din centru cel puțin, căruțele acestea șgomotoase, fără arcuri, cu cai cu coama despletită și șiraguri lungi de mărgel albastre la gât, au dispărut. Rar câte un birjar de mai păstrează pozoaba aceasta pentru caii săi. Pe creasta dealului dedesubtul căruia pufuia o pompă ce aspira pentru nevoile orașului, pentru băi mai ales, apă de mare, se răsturna căruța plină cu pământ. De multe ori stângăcia tătarului nu calcula bine, și căruța se prăvălea până al mare cu cal cu tot. Tătarii se repezeau pe cadavrul calului cald încă, și și-l împărțeau cu cuțitele pentru masa de seară.

Accidentele omenеști nu erau excluse. Și atunci ca din întâmplare, răsărea doctorul Bolton, pierdut în cine știe ce plimbare singuratecă prin partea locului. Avea întotdeauna la el o mică farmacie de buzunar, în care medicamentele dormeau în fiole lungi, colorate cu nume cari sunau atât de bizar pe etichete, într'o împreunare ciudată de formă englezescă a numelor latinești !...

Avea doi ochi blânzi și albaștri și mustați stufoase și albe, colorate deasupra buzei de galbenul

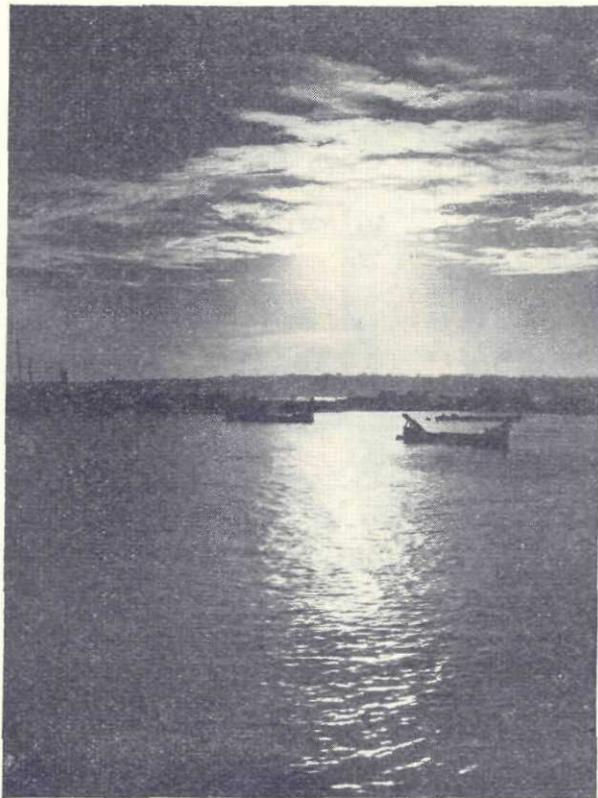
nicotinei. Fuma în permanență. În casa sa care nu mai există acum, și se afla pe bulevard cam în fața farului vechi, am întâlnit cea mai bogată colecție de lulele din câte am văzut ! Casa aceasta, unde o familie numeroasă trăia după cele mai stricte forme englezești, cu o verandă de sticlă la mare, avea în netedul, curățenia și confortul ei interior, ceva dintr'un „cottage” din împrejurimile Londrei. Era venit la Küstendje cu mult înaintea românilor, și vechii constănțeni își mai aminteau de doctorul Bolton, ducându-se din casă în casă, la vizitele lui medicale, în costum colonial, călare pe un măgăruș...

Primăvara la Constanța e târzie și rece. Cerul e mohorit și marea murdară de o hula ce o răscolește din adânc, pe lângă maluri. O păclă deasă îți ascunde casele și oamenii, și geamătul sirenei de alarmă, pune în nopți umeze, ca un bocet regulat, monoton și dezesperant. Bucuria primelor zile de după trecerea iernii aci lipsește. Lipsesc ghiociei, merii înfloriți și pomii cu spuma lor crudă de frunziș. Salcâmii întârziți și ei, își lovesc crengile ca niște oase, ce sună în vânt...

Din petecul acesta restrâns de așezare omenescă — azi abia, după ultima numărătoare din decembrie 1930, Constanța numără 57.855 de suflete — marile sărbători creștine își chemau pe unul de lângă celalt, vecinii, credincioșii. Și astfel, când datele se po-

triveau, aveai la colțurile acelorași străzi, aproape ca în niște reconstituiri de cortegii alegorice, priveliștile întregului creștinism, pe credințe, fiecare ținând la ritul său cu o gelozie specială, cu o râvnă pe care o dădea numai sentimentul depărtării, rușinii de vâna cea mare a credinții și vieții semenilor săi de aiurea.

Riturile nu se urau, dar se fereau cu grije și cu respect unul de celalte. Și în pacea acestor sărbători era totuși și ca un fel de apărare comună. Era ceva neprecis, neștiut, de o bănuită ostilitate mai mult care ne învăluia. Era ca o potrivnicie pentru acest Cristos cu multe haine și multe fețe, abia cinstit de câteva flori sărace și veștede, de câteva crengi de salcie și lumânări subțiri ! În urmă și mai târziu, retrăind amintirile acestea, mi-am putut

Apus de soare peste port

desluși grăunțele abia simțit și din sentimentul meu și al tuturor.

Din peisagiul său aspru și uscat și mai ales din penumbra trecutului său de atâtea ori închinător spre alte ceruri, pământul acesta rămânea prezent pentru toți ca un pământ păgân. Și din păgânismul acesta se simțea potrivnicia de către micile colonii creștine, fie în biserița catolică, o miniatură abia în ogiva ferestrelor cu un semn gotic, fie în biserica luterană rece și singuratecă din susul orașului, fie chiar în marea catedrală a românilor...

Ortodoxismul nostru, deși religie de Stat și oficială, se simțea stingherit în apucăturile și tipicurile lui aduse de dincolo de Dunăre. Singurii cari par'că aveau o mai mare vitalitate religioasă, o deprindere de viață creștină pe colțurile acestea de pământ, alături de turci mai ales, erau grecii.

Cu sentimentul acesta de colonie, pe care încerc să-l prind în câteva din variațiunile lui, se trăia acum cincisprezece, douăzeci de ani la Constanța. Și în acest sentiment ca și în religia lor cei ce se mișcau mai liberi erau tot grecii. Poate dintr'o deprindere seculară, milenară de

n'ar fi să ne gândim decât la anticul Milet și la Tomi, le venea darul și ușurința.

Păstrau, și cred că păstrează și astăzi, cu o dârză și sănătoasă integritate sufletească patrimoniul lor național, care dintr'o veche deprindere de pelerinare nu se lasă nicăeri știrbit de atmosfere și influențe străine. Azurul înfrățit cu albul, culorile naționale, sunt ca un viatic pe care îl poartă grecul colonist pretutindeni și îl are pretutindeni înscris lângă el indiferent de materie.

Niște oribile și stângace cromolitografii împodobesc și astăzi cafenelele grecești, încadrate cu culorile naționale și cu motive din marile teme patriotice. Cu o rară putere de distingere sufletească și neamestec de stări sufletești, pe care poate nu știe să le mânuiască decât negustorul Levantului încercat, el împletește în jurul acestei insule a inimii

sale toate adversitățile și bucuriile vieții de muncă și luptă, oriunde s'ar găsi...

Fără să mult deosebit de acest virtuos grec, era românul de curând venit să colonizeze Dobrogea! Nimic nu îi era cunoscut, nimic nu îi era apropiat. Un fel de spaimă și dezesperare dăinuia în sufletul tuturor, nemărturisită de cele mai multe ori. Iernile numai cu asprimea lor, scoteau la iveală chinul acesta, pe care îl rețin exprimat de un modest funcționar cândva, exasperat de vânt și urgie:

— Abia acum înțeleg, domnule, blestemul mării din copilărie care-mi spunea când o necăjeam: bătu-te-ar vânturile mării, măicuță!

Acesta era un sentiment unanim. Marea era străină de sufletul românesc și mai ales marea vje-

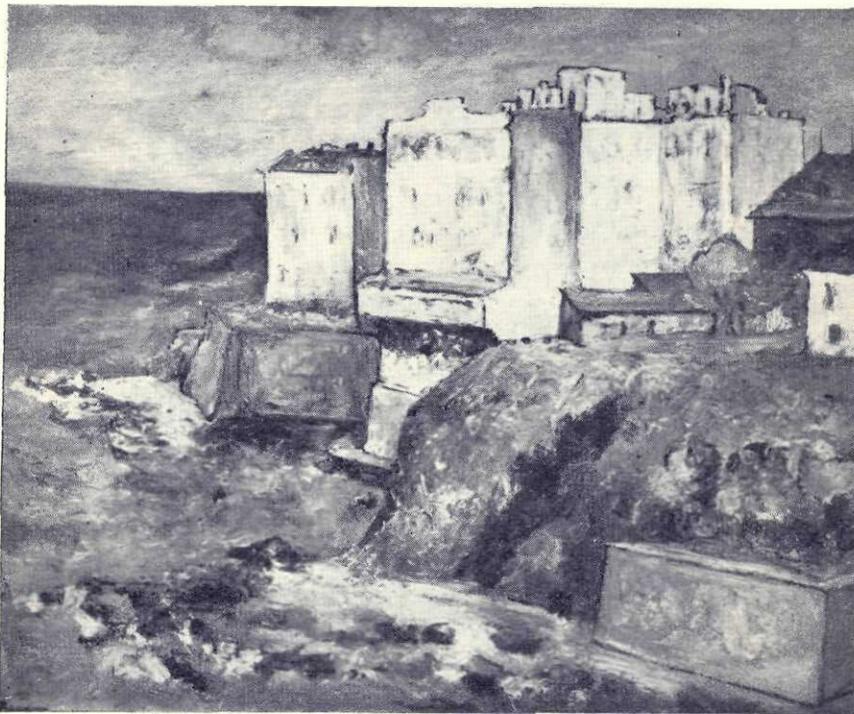
lioasă și aspră a Constanței. Și totuși firea de lesne deprindere a românului, a creat numai în câțiva ani minunea nu numai a unei asimilări a elementului românesc în cadrul dobrogean dar și pe aceea a creării unei marine românești.

Imbarcat fie pe vasele țării sale, fie pe vase străine, românul și-a făcut în curând o reputație de excelent marinar: îndrumător, abil, inte-

ligent, isteț el culege de pretutindeni, din călătoriile lui de apă, impresii, trăsături caracteristice de neamuri sau de locuri, cari circulă prin lumea portului, venind fie dinspre lumea marinei de război, fie dinspre lumea marinei comerciale, și e demnă ca într'o zi să-și afle culegătorul...

Unei Constanțe de odinioară negoțul îi sta croit pe măsură. Astăzi străinii și vizitatorii de vară, cu necesitățile lor, i-au dat o înfățișare, pe strada Carol cel puțin, de oraș ținut la curent cu cele de trebuință. Și afacerile tot mai mari au creat băncile, cu operațiile lor abstracte, învăluite în formule sacramentale.

Pe vremuri, când burgada turcească abia se deștepta la viață, lucrurile se înfățișau în altfel. Casele de schimb erau niște biete dughene, cu de toate: de la săpun până la pene de pălărie și cu lire, dolari,

Constanța de Marius Bunescu

drahme, franci, înșirate pe o sfoară ce spânzura transversal pe așa numita vitrină.

Mărfurile pentru țărani și gospodăriile rurale din jurul orașului, ale marilor moșieri, mocani, cum sunt numiți, în majoritatea cazurilor, coborau până aproape de inima orașului. Printre ele, produsele răsăritului apropiat: podoabe, false de cele mai multe ori, dar mai ales peștii proaspeți, fructele dulci și colorate și legumele cu un abur rece și pătrunzător de pământ, în ele.

Era tot ce vasele descărcau în portul în care butoaiele de masline dau un rânced lângă usturemea cărbunelui, parfumul de brad mort al cheres-telii, și florile mari de sifed ale petrolului pe apa linistită a bazinelor...

În casele turcești, din care noi veniți încercau să-și croiască gospodăria, rămăneau totuși umbrele și parcă apucăturile trecutului. Casele acestea, din care multe se mai găsesc risipite prin oraș, mai ales pe strada Ovidiu ce mărginește deasupra portului, aveau de obicei un etaj de lemn deasupra unui altuia de zidărie. Din vechile zidiri, se desprinde cu ușurință gândul și preocuparea negustorească a levan-tinilor: mai mult interes pentru marfă și mai puțin pentru locuință. Numai magaziile — din care câteva mai sunt și astăzi la Constanța în fața Catedralei și la Cavarna și Balcic, se construiau din piatră în întregime. Casele căpătau un material mult mai ușor. Prin geamuri rău închise, vânturile răscoleau încăperile.

Se creia astfel o atmosferă de locuință fără confort, rece și mai ales nesigură. Lumea românească aruncată aci se deprindea totuși și căpăta mai ales o înțelegere a mării și a trecutului. Câte puțin lua fiecare din firimiturile unui mormânt descoperit. Simplele lămpi de lut, circulau pretutindeni.

Mi s'a întâmplat însă să văd și colecții particulare cu mult mai bogate: fiole de parfum, foi de aur pentru ochii morților și statuete de zei, tăiate într'o singură bucată de chihlimbar împodobeau de multe ori, orgolios, tezaurele familiilor.

Din jurul lacurilor și înspre Deltă, de multe ori, toamna și primăvara, trec stoluri nalte de păsări călătoare. Constanța care n'are decât pescărușii sfioși, fundaci cenușii și câteva lișițe și rațe sălbatică, pe maluri, iarna, când îngheață lacurile, le privea trecând deasupra ei, cu melancolie. Erau adevărate evenimente, toamna, când, înfășurate în vânturile calde, dar violente cari le-au surprins pe drum, stoluri mari de prepelițe se abăteau, orbite de lumina farurilor sau lămpile Cazinoului, și cădeau pretutindeni amețite, de se puteau prinde cu mâna... Multe cădeau în marea turbure, care înghițea păsările și trăsnetele!

Și astfel, prin izolarea, asprimea și ciudățenia ei,

Constanța creiase o colonie restrânsă fără prea mari și nici însemnate realizări în forme cari să rămână subțirimi de gând sau de suflet, dar cu o proaspătă și interesantă viață sufletească, puțin melancolică, puțin romantică, totdeauna interesantă, care trăia din surprizele și lirismul trecutului, farmecul neprecis al unei porți orientale. și curiozitate de știință romanțată, fizică și naturală.

Mari evenimente politice, vreme îndelungată nu au fost, nici interne, nici externe. Numai legăturile de drumuri europene, ce se innodau iarăși în port cu vapoarele noastre, aduceau lucrurile senzaționale prin trecerea câte unui personaj important. Micul „Principesa Maria” are în privința aceasta un trecut din cele mai nobile. Cu acest vas a călătorit cândva mareșalul japonez Noghi, și tot el a dus, dela Dunăre, e adevărat, spre o escadră engleză a Mediteranei, în ultima lui călătorie de exilat pe fostul împărat Carol al V-lea al Austro-Ungariei.

Dar într'o zi de vară, 15/28 Iunie 1906, în rada Constanței liniștite și înfloritoare a aruncat amenințător ancora, cuirasatul-cruceșor răsvrătit și fugar din apele Sevastopolului „Potemkin”. Nimeni nu cunoștea nici viața rusească nici frământările cari au început atunci în Rusia și aveau să fi considerate de marea revoluție din 1917 ca un preludiu, ce isgonise vasul din portul său. Cruceștorul românesc „Elisabeta” care nici pe departe nu se putea măsura cu vasul rusec, tip nou la epoca aceea, a salvat onoarea steagului românesc, arătându-se cu îndârjire apărător al portului Constanța.

Scurtele tratative dintre autoritățile românești și răsvrătiți s'au terminat cu predarea și debarcarea acestora: vasul a fost luat în stăpânire de români, cari au arborat tricolorul, și până la restituirea sa, în apele nerăsboinice ale Constanței s'a legănat, colosul acesta negru și domolit, fumegând ușor pe cele trei coșuri ale sale...

Din amintiri de oameni, de locuri și de evenimente, roind în jurul acestei Constanțe, retrăiesc și regăsesc aci, ispita cronicarului și dulceața scrisului purtat pe fire de timp și chipuri de locuri!

Unde s'ar putea încheia e primejdios să măsoari...

Am încercat numai să fac să se suprapună linia moale și fantomatică a unei Constanțe de înche-gare pe linia aspră, ca toate realitățile, a unei Constanțe de azi. Și dacă din aroma ei de altă dată poate s'a pierdut ceva și din grijile ce i se dădeau ca ultimului și celui mai drag venit, astăzi, a căpătat o greutate de ființă, o importanță de organism românesc cu adevărat, ce s'a prins adânc în stâncile apusene ale Mării Negre.

ION MARIN SADOVEANU

Stema Constanței

(veche)

(nouă)